

MULTİKULTURALİZM, DİNŞÜNASLIQ VƏ İSLAMŞÜNASLIQ EMLƏRİ DİALEKTİK VƏHDƏTDƏ

Avropa ilə Asyanın qoşlaşığında, Böyük İpek Yolu üzerinde yerleşen Azərbaycan çoxmillətli, çox mədəniyyətli müsəlman ölkəsi, dünyəvi dövlətdir. Müxtəlif dinə: islam, xristian və iudaizm, müxtəlif milli mənsubiyətlər; Azərbaycan, rus, yehudi, milli, etnik; avar, lezgi, talysh, kurd, inqiloy, udi... və s. mənsub Azərbaycan vətəndaşlarının qədirbilən xalqımızın uzun əsrlər boyu yaratdıqları ümuməbəşeri dəyərləri mütərəqqi dünya ictimaiyyəti rəğbətlə qarşılıyor. Multikulturalizm amili Bakıda keçirilən çoxsaylı beynəlxalq miqyaslı tədbirlərdə dünya üzrə tanınmış ictimai-siyasi xadimlər tərəfindən dəfələrlə yüksək qiymətləndirilmişdir. Hazırkı multikulturalizmin, tolerantlığın Azərbaycan konsepsiyası Avropa və Asyanın bir çox ölkələrinin aidiyəti qurumları tərəfindən öyrənilir və tədris edilir. Hazırkı qloballaşan dünyada da-ha geniş arenada Azərbaycanın sözügedən sahədəki müsbət təcrübəsi xüsusi maraq oydur.

Müstəqil Azərbaycanda xüsusi dini durumla bağlı yaranmış sabit, dayanıqlı vəziyyət bir tərəfdən bütövlükde xalqımızın tolerant ruhu və İslam dininin mütərəqqi bəşəri ideallara hörməti əsasında formalashmışsa, digər tərəfdən 1993-cü ilin ikinci yarısından sonra həyata keçirilən düşünülmüş, uğurlu dövlət siyasetinin məntiqi nəticəsidir. Başlıca qayesi ölkə əhalisi arasında ayrı-seçkilik qoyulmadan hər bir Azərbaycan vətəndaşının vicdan və dini etiqad azadlığının real, gerçək şəkildə həyata keçirilməsini təmin etməkdən ibarət olan bu siyasetin əsası Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Ulu önder hələ 1993-cü ilde ilk dəfə Prezident seçilməsi münasibətə andicmə mərasimində söylədiyi uzunmüddəti program xarakterli, nitqində demişdir: "Azərbaycan çoxmillətli respublikadır. Bu, respublikanın səciyyəvi cəhətidir. Bunun böyük tarixi var və bu tarixlə, res-

publikanın bu ictimai-siyasi mənzərəsi ilə biz fəxri edirik. Respublikamızda bütün vətəndaşlar dini və milli mənsubiyətindən asılı olmayaraq eyni hüquqa malikdirlər və bundan sonra da bütün vətəndaşların bərabər hüquqla Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi həyatında iştirak etməsi üçün imkanlar yaradılacaqdır".

Yeri gəlmışkən, ulu öndərimiz Heydər Əliyevin, ümumiyyətlə din, o cümlədən İslam dini və bu dinin əsasını təşkil edən məqəddəs Quran, habelə dinimizin mənşeyini, mahiyyətini, fəlsəfəsini, sosiologiyasını, psixologiyasını və fenomologiyasını elmilik, obyektivlik, məntiqilik və dünyəvilik baxımından şəhər edən islamşunaslıq elmi haqqında dedikləri qiymətli, dərin məna, məzmun və mündərəcə kəsb edən sözlərini qeyd etmək istərdik.

"İnsanların mənəvi sərvətlərinin hamisində dinin fərqi ondadır ki, o, dini mənsubiyətlərindən asılı olmayaraq həmişə insanları dostluğa, həmrəyliyə, birləşdirmə və dəvət etmişdir". (Heydər Əliyev, Müstəqillik yolu, Bakı, 1997, səh. 77-78)

"İslam dini əsrlər boyu bizi mənəviyyatımızın əsasını təşkil etmiş, müsəlmanların dünyada layiqli yer tutmasını təmin etmişdir". (Yenə orada, səh. 93)

"Qurani-Kərimin bütün kəlamları bu gün Azərbaycanda Allahın yolu ilə getməyimiz üçün məşəldir. Biz azərbaycanlılar—bu sonradan gələn nəsillərə də tövsiyə olunur—heç vaxt inamımızdan, dinimizdən uzaqlaşmayacaq və mənəvi mənbələrimizdən istifadə edərək gələcəyimizi quracaq". (Yenə orada, səh. 93-94).

"Qurani-Şerifin bize verdiyi tövsiyələr, dərs, göstərdiyi yollar insanları paklığa, düzüyü, doğruluğa, sədaqətə, qəhrəmanlığa, cəsarətə dəvət edən tələblərdir, tövsiyelərdir.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra

xalqımızın mənəvi dəyərləri canlanıb, bərpa edilibdir". (Yenə orada, səh. 81-82)

Heydər Əliyev 1998-ci ildə Bakıda keçirilən "İslam sivilizasiyası Qafqazda" mövzusunda beynəlxalq konfransda demişdir: "...Azərbaycanda islamşunaslıq sahəsində XX əsr, demək olar tamam itirilib. Bu işləri görmək üçün Azərbaycanda islamşunaslıq elmini inkişaf etdirmək lazımdır. Azərbaycan Elmlər Akademiyası, Bakı Dövlət Universiteti və elmi-tədqiqat institutları... bu sahə üçün xüsusi təşkilatlar, orqanlar, elmi mərkəzlər yaradılmalıdır... Belə təşəbbüsler olsa, mən onları dəstəkləyəcəyəm, bunnar üçün şərait də yaradacağam. Buna arxayın olun". (Heydər Əliyev, Dinimiz xalqımızın milli-mənəvi sərvətidir, Bakı, 1999, səh. 47)

Göründüyü kimi, qeyd olunan həmin qiymətli fikirlərdə sözügedən sahədə respublikamızın aidiyəti qurumlarının ve orada bilavasitə həmin işlə məşğul olan mütəxəssislərin qarşısına mühüm vəzifələr qoyulmuşdur. Bu baxımdan dövlətimizin başçısı, Prezidentimiz İlham Əliyevin aşağıdakı qiymətli sözləri də diqqəti xüsusi cəlb edir:

"Dünyaada gedən proseslər bəzi hallarda bizi narahat edir. İlk növbədə bəzi ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrində və müəyyən siyasi dairələr tərəfindən İslami terrorçuluqla eyni-ləşdirmək cəhdləri bizi çox üzür, narahat edir və hiddətləndirir. Biz buna heç cür imkan verə bilmərik. İslami terrorçuluqla eyniləşdirmək olmaz. İslam sülh dinidir, Mehribanlıq dindir, dözümlülük dindir. Azərbaycan özü terrorun qurbanıdır. Erməni terrorcu təşkilatları bize qarşı 30-dan çox terror aktı törətmışlar. Bu terror aktları nəticəsində 2 mindən artıq azərbaycanlı həlak olmuşdur. Ancaq biz bu terrorcu təşkilatları hər hansı bir dirlə bağlılıq. Bu düzgün deyildir. Terror-

çuluğun nə dini var, nə də millyiyyəti. Ona görə biz bu məsələlərə öz etirazımızı daha da inamla bildirməliyik, öz sözümüzü demeliyik. Eyni zamanda, gərək bütün təbliğat imkanlarını mızdan istifadə edərək çox böyük narahatlıq doğuran bu mənfi meyilə münasibətimizi bildirək, öz hərəkətlərimizlə bunun qarşısını alaç". (Bakıda keçirilən İslam Konfransı Təşkilatının üzvü olan ölkələrin xarici işlər nazirləri şurasının 33-cü sessiyasında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin nitqi. "Dövlət və din" jurnalı, Nömrə 11, 2006-ci il, səh. 24-25).

Göründüyü kimi, burada dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyev İslam dininin ümuməbəşeri mənəvi dəyərləri, həm də dinimizin maarifçilik yolu ilə təbliği məsələsini ön plana çəkmiş, qloballaşmanın nankor övladı olan terrorçuluğu, o cümlədən xüsusile erməni terrorçuluğunu kəskin tənqid etmiş, sözügedən sahədə qarşıya yeni, mühüm vəzifələr qoymuşdur. Multikulturalizm, dini tolerantlıq, dinşunaslıq, islamşunaslıq problemlərinin əhəmiyyətindən bəhs edərkən 2008-ci ilin iyun ayında keçirilən "Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolu"nun genişləndirilməsi" mövzusunda Bakıda keçirilən beynəlxalq simpoziumundakı Mehriban xanım Əliyevanın məruzəsi, "Azərbaycan" qəzeti, 11 iyun 2008-ci il)

Yuxarda din, islam, məqəddəs Quran, tolerantlıq və islamşunaslıqla bağlı ulu öndər Heydər Əliyevdən, dövlətimizin başçısı İlham Əliyevdən və ölkəmizin birinci xanımı Mehriban xanım Əliyevadan gətirdiyimiz qiymətli fikirlərə əsasən biz də, sözügedən sahəyə xidmət baxımından bəzi elmi mühələhələrimizi bildirmək istərdik. Həmin elmi mühələhələr əsasən aşağıdakılardan ibarətdir.

Birincisi, "İslam dini ümuməbəşeri mənəvi dəyərlərinin mühüm tərkib hissələrindən biri olan, Şərqdə sivilizasiyanın inkişafının bəlli bir mərhələsinde, konkret bir məkanda (VII əsrde, Ərəbistan yarımadasında) tarixi şəxsiyyət Məhəmməd Peygəmber tərəfindən meydana gələn, planetar miqyaslı ictimai şüurun bilavasitə özünəməxsus spesifik formalarından sayılan sosial tarixi hadisə, fenomenidir".

"İslam dininin əsasını təşkil edən Quran təkcə müsəlman məscidi, atəşpərəst məbədi, katolik kilsəsi və senaçoq, pravoslav məbədi və kirxa ya-naşı mövcuddur. Onların coğrafi yaxınlığı faktı belə, yüksək tolerantlıq şəraitində birgə fəaliyyətin mümkünüyünü nümayiş etdirir və hər bir dinin əsas dəyərlərinin ümuməbəşeri dəyərlərlə üst-üstə düşdüyüni təsdiq edir. Bu, tekçə tarixin ayrı-ayrı məqamları deyil. Bu il biz yeni katolik məbədi açmışıq. Tarixi əhəmiyyət daşıyan məscid və kilsələrin bərpası ilə yanaşı, yenilərini də tikirik. Ümidvaram ki, Bakı forumu gələcəkdə ənənəvi şəkil almaqla, sivilizasiyaların faydalı dialoquğun formalşmasına dair hər birimizin öz ideya və məqsədlərimizi həyata keçirmək üçün imkan yarada bilər". (2008-ci il 11 iyunda Bakıda keçirilən "Mədəniyyətlərarası dialoqda qadınların rolu"nun genişləndirilməsi" mövzusunda beynəlxalq simpoziumundakı Mehriban xanım Əliyevanın məruzəsi, "Azərbaycan" qəzeti, 11 iyun 2008-ci il)

Yuxarda din, islam, məqəddəs Quran, tolerantlıq və islamşunaslıqla bağlı ulu öndər Heydər Əliyevdən, dövlətimizin başçısı İlham Əliyevdən və ölkəmizin birinci xanımı Mehriban xanım Əliyevadan gətirdiyimiz qiymətli fikirlərə əsasən biz də, sözügedən sahəyə xidmət baxımından bəzi elmi mühələhələrimizi bildirmək istərdik. Həmin elmi mühələhələr əsasən aşağıdakılardan ibarətdir.

Birincisi, "İslam dini ümuməbəşeri mənəvi dəyərlərinin mühüm tərkib hissələrindən biri olan, Şərqdə sivilizasiyanın inkişafının bəlli bir mərhələsinde, konkret bir məkanda (VII əsrde, Ərəbistan yarımadasında) tarixi şəxsiyyət Məhəmməd Peygəmber tərəfindən meydana gələn, planetar miqyaslı ictimai şüurun bilavasitə özünəməxsus spesifik formalarından sayılan sosial tarixi hadisə, fenomenidir".

"İslam dininin əsasını təşkil edən Quran təkcə müsəlman-

pravoslav məbədi və kirxa ya-naşı mövcuddur. Onların coğrafi yaxınlığı faktı belə, yüksək tolerantlıq şəraitində birgə fəaliyyətin mümkünüyünü nümayiş etdirir və hər bir dinin əsas dəyərlərinin ümuməbəşeri dəyərlərlə üst-üstə düşdüyüni təsdiq edir. Bu, tekçə tarixin ayrı-ayrı məqamları deyil. Bu il biz yeni katolik məbədi açmışıq. Tarixi əhəmiyyət daşıyan məscid və kilsələrin bərpası ilə yanaşı, yenilərini də tikirik. Ümidvaram ki, Bakı forumu gələcəkdə ənənəvi şəkil almaqla, sivilizasiyaların faydalı dialoquğun formalşmasına dair hər birimizin öz ideya və məqsədlərimizi həyata keçirmək üçün imkan yarada bilər".

"İslamşunaslıq elmi dünya dinləri içərisində ən sonuncusu və ənənəvi olan İslam dininin mənşeyini, mahiyyətini, fəlsəfəsini, sosiologiyasını, psixologiyasını və fenomologiyasının elmilik, obyektivlik, məntiqilik və dünyəvilik baxımdan şəhər edən, ümuməbəşeri, o cümlədən Şərq, eləcə də Azərbaycan ictimai-fəlsəfi fikrinin aparıcı istiqamətlərindəndir". (tərif və kursiv bizimdir; Ə.Q.)

İslamşunaslıq elmi eyni zamanda İslama olan bəzi zərərlə dini qalıqların elmilik, obyektivlik, məntiqilik və dünyəvilik prinsipləri əsasında aradan qaldırılması yollarını müəyyənləşdirir.

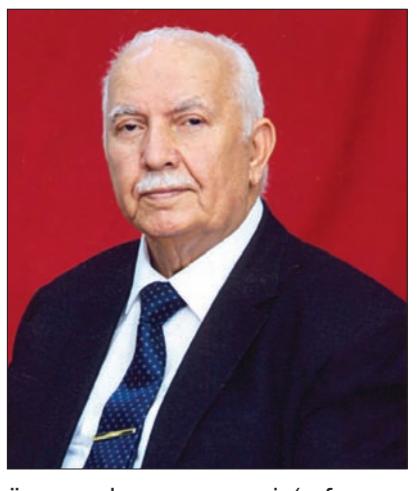
Qeyd etmek lazımdır ki, Azərbaycan islamşunaslıq elmi multikulturalizm ilə daim dialektik vəhdətdədir. Bunları bir-birindən ayrı təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Çünkü islamşunaslığının Azərbaycan konsepsiyası, modeli bütövlükde dünya, o cümlədən də xüsusile İslam aləmine örnək-nümunə olur.

Yeri gəlmışkən, Azərbaycanın islamşunaslıq elmi multikulturalizm ilə daim dialektik vəhdətdədir. Bunları bir-birindən ayrı təsəvvür etmək qeyri-mümkündür. Çünkü islamşunaslığının Azərbaycan konsepsiyası, modeli bütövlükde dünya, o cümlədən də xüsusile İslam aləmine örnək-nümunə olur.

Yeri gəlmışkən, Azərbaycanın multikulturalizmin və islamşunaslıqla bağlı elinin dialektik vəhdətdən bəhs edərkən çox vacib bir məqama da diqqəti cəlb etmək istərdik.

Göründüyü kimi, burada dövlət-din, din-dövlət münasibətləri müstəqil Azərbaycanda inkişaf etmiş bəzi Avropa dövlətlərində olduğu kimi təxminən eynidir.

(davamı növbəti saylarımda)

ümmülxalq səsverməsi (referendum) vasitəsilə qəbul olunmuş ilk demokratik Konstitusiyasının 18, 48 və 71-ci maddələrində qanunvericilik təsbit olunan müdəalələrdə ehtiva olunmuş hüquqlarla bağlı bəzi mühələhələrimizi bildirmək istərdik. İlk önce dindövlət münasibətlərinə toxunmayı vacib hesab edirik. Bu məsələ Konstitusiyamızın "Din və dövlət" adlı 18-ci maddəsində hüquqi cəhətdən aşağıdakı şəkildə öz əksini tapmışdır:

I. Azərbaycan Respublikasında din dövlətdən ayırdır. Bütün dini etiqadlar qanun qarısında bərabərdir.

II. İnsan ləyaqətini alçaldan və ya insanpərvərlik prinsiplərinə zidd olan dinlərin yayılması və təbliği qadağandır.

III. Dövlət təhsil sistemi dünyəvi xarakter daşıyır". (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, "Qanun" nəşriyyatı, Bakı, 1999, səh. 8)

Göründüyü kimi, burada dövlət-din, din-dövlət münasibətləri müstəqil Azərbaycanda inkişaf etmiş bəzi Avropa dövlətlərində olduğu kimi təxminən eynidir.

Osadulla QURBANOV, Bakı Dövlət Universiteti İslamşunaslıq Elmi-Tədqiqat Mərkəzinin rəhbəri, fəlsəfə elmləri doktoru, professor, BMT-nin sülh səfiri, Ankara Beynəlxalq Səz Akademiyasının həqiqi üzvü.